

Helena KARCZEWSKA*

„BESTIARIUSZ NIEWIARY”. LUDZIE ODDALENI OD BOGA W NAUCZANIU ŚW. HILAREGO Z POITIERS

Hilary z Poitiers znany jest przede wszystkim jako obrońca wiary ortodoksyjnej oraz walki z rozszerzającym się w jego czasach arianizmem¹. W świetle swoich dzieł, a zwłaszcza *Komentarza do Ewangelii św. Mateusza*² i *Traktatu na temat Psalmów*³, jawi się nam jednak jako wielki i dojrzały duszpasterz i egzegeta. Łączy on alegorię z wykładnią prawd wiary, tak że każde z dzieł Biskupa stanowi zarówno podręcznik życia wewnętrznego, komentarz do Pisma Świętego, jak też polemikę z herezją. Czasy, w których żył, nasycone zmaganiem z rozszerzającym się arianizmem oraz poczucie pasterskiej odpowiedzialności za powierzonych mu wiernych sprawiły, że Biskup czynnie brał udział w obronie wiary i Kościoła.

Hilary, ponieważ widzi realne zagrożenie ze strony przeciwników Kościoła, stara się w możliwie przystępny sposób poszerzyć wiedzę wiernych. Analizując jego dzieła, można zauważyć troskę o ich rozwój wewnętrzny i właściwe poznanie prawd wiary, które stanowi o jedności Kościoła. Pragnie on w pełni wydobyć Boskie tajemnice z tekstu Pisma Świętego. Odwołuje się w tym celu do alegorycznej egzegezy⁴, ponieważ wyznaje, że Prawo jest du-

* Dr Helena Karczevska – adiunkt w Katedrze Historii Kościoła w Starożytności i w Średniowieczu w Instytucie Nauk Historycznych na Wydziale Nauk Historycznych i Społecznych Uniwersytetu Kard. Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; e-mail: h.karczevska@uksw.edu.pl.

¹ Ważnym w poznaniu antyariańskiej działalności Hilarego jest jego dzieło *O Trójcy Świętej*. Por. Hilarius Pictaviensis, *De Trinitate*, ed. P. Smulders, CCL 62, 62A, Turnhout 1979-1980, tłum. E. Stanula: *Św. Hilary z Poitiers, O Trójcy Świętej*, PSP 64, Warszawa 2005.

² *Commentarius in Matthaëum*, ed. J. Doignon, SCh 254, 258, Paris 1978-1979, tłum. E. Stanula: *Św. Hilary z Poitiers, Komentarz do Ewangelii św. Mateusza*, PSP 63, Warszawa 2002, 43-200.

³ *Tractatus super Ps.*, ed. A. Zingerle, CSEL 22, Vindobonae 1891. *Traktat na temat Psalmów* do tej pory nie doczekał się polskiego przekładu. Wszystkie cytowane fragmenty tego dzieła zostały przetłumaczone na potrzeby tego artykułu.

⁴ Biskup z Poitiers był zwolennikiem alegorycznej egzegezy Pisma Świętego. Otwartym zagadnieniem pozostaje wpływ Orygenesa na jego twórczość. Do tej pory w literaturze polskiej temat ten nie został dokładnie zglębiony. Prawdopodobnie Biskup znał spuściznę Orygenesa i korzystał z niej. Problematyka ta wymaga osobnej analizy. Więcej na ten temat zob. E. Goffinet, *L'utilisation d'Origène dans le commentaire des psaumes de Saint Hilaire de Poitiers*, *Studia Hellenistica* 14, Louvain 1965; E. Stanula, *Czynniki kształtujące sens biblijny w ujęciu św. Hilarego z Poitiers*,

chowe⁵, a w nazwach rzeczy materialnych zawiera się niebiańska nauka⁶. Jego zdaniem Bóg przemawia przez rzeczy widzialne, dlatego należy wydobywać szczegóły biblijne, by naświetlić wewnętrzne życie wierzącego w Chrystusa⁷. Najlepszym tego przykładem są hilariańskie dzieła egzegetyczne, które pełne są wskazówek istotnych dla życia duchowego człowieka. Biskup zawarł w nich również całe bogactwo pouczeń dotyczących niebezpieczeństw i zagrożeń ze strony przeciwników Kościoła. Opisuje działanie ludzi oddalonych od Boga, pragnących oderwania wierzącego od Stwórcy. Czyni to z pewnością w kontekście polemiki z arianizmem, a jego założeniem jest przekazanie wiernym konkretnej wiedzy na temat rzeczywistości zarówno ziemskiej, jak i Boskiej. Przestrzega przed ludźmi, za którymi idzie niebezpieczeństwo skażenia wiary błędem. Odwołując się zaś do alegorii, porównuje ich do zwierząt, jednocześnie tworząc swoisty „bestiariusz” ludzi oddalonych poprzez niewiarę od Boga.

Biskup z Poitiers wśród wielu zagadnień porusza też temat człowieka. Hilariańska antropologia nie stanowi systematycznej wykładni. Jego zdaniem istota ludzka jest najpiękniejszą perłą w koronie stworzenia i wyjątkowym dziełem Boga. Stwórca powołał istotę rozumną i nadał jej miano człowieka. Powołał go do istnienia nie dlatego, że był Mu potrzebny, lecz w dobroci chciał dzielić się szczęśliwością wraz ze swoim stworzeniem. Dlatego „obdarzył rozumne zwierzę (*rationale animal*) życiem i zdolnością odczuwania, by człowiek mógł się cieszyć wiecznym szczęściem Boga”⁸, a „ze zwierząt i bydła przez poznanie Boga staliśmy się ludźmi; z istot nierozumnych staliśmy się istotami rozumnymi”⁹. Hilary, starając się uzasadnić istnienie ludzi wrogich Stwórcy, w komentarzu do 118 Psalmu pisze:

„Traci to miano, kiedy popada w grzech. Lekceważąc wspomniane wcześniej sprawy, zostaje uznany za niegodnego, by nazywać się człowiekiem i za tego, który został stworzony na obraz i podobieństwo Boga. Lecz stosownie do nagany prorockiej i ewangelicznej zyskuje on miano albo węża, albo pokolenia żmijowego, albo konia, albo muła czy też lisa. Skoro odstąpił od swojej niewinności pozbawiony jest właściwego mu imienia”¹⁰.

SACH 4 (1984) 12; tenże, *Wstęp*, w: Hilary z Poitiers, *Komentarz do Ewangelii św. Mateusza. Traktat o Tajemnicach*, tłum. E. Stanuła, PSP 63, Warszawa 2002, 40.

⁵ Por. Hilarius Pictaviensis, *Tractatus super Ps.* 134, 18, CSEL 22, 705.

⁶ Por. tamże 118, 6, CSEL 22, 532-533; 120, 11, CSEL 22, 566-567; 140, 9, CSEL 22, 795; tenże, *Commentarius in Matthaem* 5, 13, Sch 254, 164-166, PSP 63, 70.

⁷ Por. tenże, *Tractatus super Ps.* 1, 17, CSEL 22, 31-32; 120, 7, CSEL 22, 563; 134, 1, CSEL 22, 693-695. Por. także Stanuła, *Czynniki kształtujące sens biblijny*, s. 21 i 67.

⁸ Hilarius Pictaviensis, *Tractatus super Ps.* 2, 15, CSEL 22, 47-48: „rationale animal in usum largiendae suae aeternitatis vita sensuque perfectit”.

⁹ Tamże 146, 12, CSEL 22, 852-853: „ex iumentis et pecoribus per agnitionem Dei homines effecti, rationis scilicet participes ex rationis ignaris”.

¹⁰ Tamże 118, 2, CSEL 22, 440: „Hoc enim nomen, ubi rerum superius commemoratarum cognitione neglecta in vitia deciderit, amittit; indignus scilicet iam iudicatus homo nuncupari. Et qui

Poprzez niewiarę oraz odrzucenie Jednorodzonego człowieka zrywa jedność z Bogiem i traci swoje człowieczeństwo, stając się istotą nierozumną, pozbawioną sensu i celu życia. Należy podkreślić, że Biskup z Poitiers nie potępia oddalonych od Boga. Wskazuje jedynie na niebezpieczeństwa, jakie ze sobą niosą ludzie poddani grzechowi i trwający w błędzie herezji.

I. CHARAKTERYSTYKA LUDZI ODDALONYCH OD BOGA

Kim są ludzie oddaleni od Boga? Biskup z Poitiers jednoznacznie odpowiada, że są nimi wszyscy niewierzący¹¹, którzy przede wszystkim odrzucają prawdę o wcieleniu Chrystusa. Znajdują się oni nie tylko poza wspólnotą wierzących, lecz są także obecni wśród wyznawców Chrystusa¹². Do tego stwierdzenia Hilary dopowiada: „zło, chociaż potępione i odrzucone, do tej pory krzewi się w samym nawet Kościele”¹³. Są to konkretni ludzie, którzy świadomie lub nieświadomie dążą do osłabienia jedności wśród wyznawców Chrystusa. Opisywani są różnymi określeniami, wśród których można znaleźć takie jak: herezyk¹⁴, bezbożny¹⁵, grzesznik¹⁶ czy też poganin¹⁷. Mimo różnic między tymi nazwami, Biskup z Poitiers dostrzega jedną wspólną cechę, która łączy ludzi oddalonych od Boga – jest nią brak wiary.

Jednakże brak wiary nie jest jedyną cechą przeciwników wierzących. Hilary wyjaśnia bowiem, że istnieją tacy ludzie, którzy nie należą do Boga, ponieważ należą do szatana¹⁸:

„Istnieją także tacy, którzy nie służą ani ludziom, ani Bogu, lecz są sługami grzechu”¹⁹.

Poprzez swoją niewiarę stają się oni narzędziem złych i niegodziwych duchów²⁰, znajdują się w niewoli szatańskiej, krępują ich diabelskie pęta²¹. Żyją pod panowaniem złych duchów²², stanowią ich mieszkanie, które te pustoszą²³.

secundum imaginem et similitudinem Dei factus sit, secundum exprobrationes propheticas et evangelicas, aut serpens, aut progenies viperarum, aut equus, aut mulus, aut vulpes ei nomen est: et proprietates ei nominis sui, ubi de innocentia exciderit, aufertur”.

¹¹ Por. tamże 128, 9, CSEL 22, 642-643.

¹² Por. tenże, *De Trinitate* 7, 3, CCL 62, 261-262, PSP 64, 202-203.

¹³ Tamże.

¹⁴ Por. tamże 1, 16, CCL 62, 16-17, PSP 64, 67.

¹⁵ Por. tenże, *Tractatus super Ps.* 1, 1, CSEL 22, 19-20.

¹⁶ Por. tamże 118, 5, CSEL 22, 453-454.

¹⁷ Por. tamże 131, 13, CSEL 22, 672.

¹⁸ Por. tamże 121, 6, CSEL 22, 573-574.

¹⁹ Tamże 122, 6, CSEL 22, 583-584: „Sunt autem qui neque hominum, neque Dei servi sunt; sed servi sunt peccati”.

²⁰ Por. tamże 139, 4, CSEL 22, 779-780.

²¹ Por. tamże 52, 20, CSEL 22, 132-133.

²² Por. tenże, *Commentarius in Matthaicum* 15, 4, Sch 258, 38, PSP 63, 125.

²³ Por. tenże, *Tractatus super Ps.* 131, 13, CSEL 22, 672.

W chwili, gdy ludzie oddają się pod panowanie grzechu, przestają być synami Boga i „przemieniają się w synów diabła”²⁴. Ludzie wrodzy Kościołowi odznaczają się nieroztropnym umysłem, w którym złe duchy zaszczyły błąd²⁵. W konsekwencji „są wykonawcami cudzej zachęty, [...] stali się wstrętnymi pośrednikami niegodziwego dzieła, naczyniami diabła, sługami szatana, pociskami łupieżców, najemnikami cudzego wojska i niegodziwości”²⁶. Według Hilarego również z tego powodu stanowią niebezpieczeństwo dla wyznawców Chrystusa. Każdy bowiem niewierzący nie tylko znajduje się w niewoli diabła, ale przede wszystkim przyczynia się do urzeczywistniania planów złych duchów w świecie²⁷. „Za ich pośrednictwem działają wrogie istoty”²⁸, realizują przez nich swoją wolę²⁹.

Ponieważ ludzie oddaleni od Boga są narzędziem złych duchów, zdaniem Biskupa z Poitiers, należy się ich strzec jak największego wroga Kościoła³⁰. Stanowią realne zagrożenie dla wierzących nie tylko na poziomie doktrynalnym, lecz również kierują wobec nich częste akty przemocy. Nie ograniczają się do obmyślenia w sercu zła³¹, lecz odrzucając pokój Boga, dążą do wzniecania niezgody i wojny oraz rozlewu krwi³². W swoim postępowaniu tacy ludzie kierują się złością i nienawiścią, ulegając szybko impulsom i gwałtowności, w konsekwencji czego stają się sprawcami prześladowań³³. Hilary jednoznacznie nazywa ich wrogami Kościoła (*hostes Ecclesiae*), z którym nieustannie toczą bitwy³⁴.

Chociaż Hilary zaznacza, że wszystkich wrogów wspólnoty chrystusowej łączy niewiara, wspomina jednak niekiedy o ich fałszywym wyznaniu³⁵. To zaś, co przez takich ludzi uznawane jest za wyznanie wiary, Biskup z Poitiers

²⁴ Por. tenże, *Commentarius in Matthaem* 2, 3, SCh 254, 104-106, PSP 63, 48-49.

²⁵ Por. tenże, *Tractatus super Ps.* 118, 13, CSEL 22, 502-503.

²⁶ Tamże 128, 4, CSEL 22, 639-640: „hominibus alienae instigationis operariis: [...] sint vasa diaboli, satanae ministerium, et latrocinantium tela, et alienae militiae ac nequitiae portitores”.

²⁷ Por. tenże, *Commentarius in Matthaem* 15, 4, SCh 258, 38, PSP 63, 125; tenże, *Tractatus super Ps.* 128, 4, CSEL 22, 639-640.

²⁸ Tenże, *Tractatus super Ps.* 139, 4, CSEL 22, 779-780: „inimicae virtutes horum ministerio grassantur”.

²⁹ Por. tamże 128, 3, CSEL 22, 639.

³⁰ W nauczaniu Hilarego częste są odwołania do terminologii wojennej, którą przenosi również na sferę życia wewnętrznego. Por. np. Hilarius Pictaviensis, *Tractatus super Ps.* 53, 1, CSEL 22, 135; 62, 9, CSEL 22, 221-222; 63, 6, CSEL 22, 227-229; 65, 4, CSEL 22, 251; 143, 4, CSEL 22, 816; tenże, *De Trinitate* 10, 31, CCL 62A, 485, PSP 64, 334.

³¹ Por. Hilarius Pictaviensis, *Tractatus super Ps.* 139, 4, CSEL 22, 779-780; tenże, *De Trinitate* 8, 1, CCL 62A, 311-313, PSP 64, 233-234.

³² Por. tenże, *Tractatus super Ps.* 13, 3, CSEL 22, 80-81; 67, 31, CSEL 22, 306-307.

³³ Por. tamże 118, 7, CSEL 22, 526; 118, 13, CSEL 22, 464-465; 139, 4, CSEL 22, 779-780; tenże, *Commentarius in Matthaem* 10, 18, SCh 254, 236-238, PSP, 63, 94.

³⁴ Por. tenże, *De Trinitate* 7, 6, CCL 62, 265-266, PSP 64, 205; tenże, *Tractatus super Ps.* 139, 4, CSEL 22, 779-780.

³⁵ Por. tenże, *De Trinitate* 8, 2, CCL 62A, 313-314, PSP 64, 234-235.

nazywa błędem, który przede wszystkim polega na nieuznawaniu Chrystusa jako prawdziwego Boga³⁶. Dodatkowo tak są opanowani tym błędem, że nie uznają nawet Prawa i Proroków³⁷. Ich wypowiedzi nazywane są wprost bluźnierstwem³⁸, a nadzieja, którą żywią – ułudą³⁹. Opis takiego rodzaju ludzi Hilary kieruje przede wszystkim w stosunku do heretyków, których uznaje za największe zagrożenie dla Kościoła. Charakteryzują się bowiem niebezpieczną przewrotnością umysłu (*perversitas*⁴⁰, *homines mente perversi*⁴¹), przemyślną chytrością (*artificiosa calliditas*⁴²) oraz przebiegłością (*haeretica subtilitas*⁴³) i zuchwałością (*insolentia*⁴⁴). Wprowadzają wierzących w błąd i przyczyniają się do zerwania ich więzi z Bogiem. Biskup z Poitiers zwraca uwagę, że heretycy nie dość, że nie posiadają skryzalizowanego Kościoła i nie przestrzegają przepisów Starego i Nowego Testamentu, to także nie mają ustalonych zasad, a w dyskusji unikają odpowiedzi na zadane im pytania⁴⁵. Miotają się w swoim gniewie i zapalczywości, „szaleje nad nimi burza, a srogi duch porywa ku zagładzie życia także wzburzeniem umysłu niczym morzem rozhukanym”⁴⁶.

II. „BESTIARIUSZ NIEWIARY”

Dokonując alegorycznej egzegezy Pisma Świętego, Hilary odnosi opisy zwierząt do ludzi oddalonych od Boga z powodu braku wiary. W jednym z komentarzy do Księgi Psalmów pisze:

„Pan Bóg strzeże duszę wierną od wszelkiego nieszczęścia, to znaczy, by jej nie niszczył diabelski mól, [...] nie oszczekiwał pies, nie rozszarpywał wilk, by nie srożył się niedźwiedź, by nie napadał lampart, by nie rzucał się tygrys, by nie dręczył lew”⁴⁷.

Wymieniając cały katalog zwierząt, nadaje im symboliczne znaczenie i odnosi do duchowego oraz moralnego życia wierzących. Liczne odwołania do zwierząt, charakterystyka ich zachowań i alegoryczna interpretacja, sprawiają, że

³⁶ Por. tamże 9, 35, CCL 62A, 408-409, PSP 64, 290; tenże, *Tractatus super Ps.* 1, 8, CSEL 22, 24.

³⁷ Por. tenże, *Tractatus super Ps.* 118, 3-4, CSEL 22, 468-469.

³⁸ Por. tamże 118, 5, CSEL 22, 453-454.

³⁹ Por. tenże, *De Trinitate* 7, 6, CCL 62, 265-266, PSP 64, 205.

⁴⁰ Por. tenże, *Commentarius in Matthaeum* 10, 3, SCh 254, 218, PSP 63, 89; tenże, *De Trinitate* 5, 18, CCL 62, 167-169, PSP 64, 153; 5, 35, CCL 62, 188-190, PSP 64, 163; 6, 25, CCL 62, 224-226, PSP 64, 183.

⁴¹ Por. tenże, *De Trinitate* 8, 2, CCL 62A, 313-314, PSP 64, 234-235.

⁴² Por. tamże 4, 9, CCL 62, 109-110, PSP 64, 121.

⁴³ Por. tamże 7, 1, CCL 62, 259, PSP 64, 201.

⁴⁴ Por. tenże, *Tractatus super Ps.* 118, 16, CSEL 22, 432-433.

⁴⁵ Por. tamże 1, 8, CSEL 22, 24.

⁴⁶ Tenże, *De Trinitate* 6, 51, CCL 62, 257, PSP 64, 199.

⁴⁷ Tenże, *Tractatus super Ps.* 120, 15, CSEL 22, 568-569: „Ergo fidelem animam ab omni malo Dominus custodit, id est, ne eam diaboli tinea corrumpat, [...] ne canis oblatret, ne lupus laceret, ne ursus desaeviat, ne pardus insiliat, ne tigris advolet, ne leo vastet”.

można pokusić się o zastosowanie terminu „bestiariusz” wobec przynajmniej niektórych fragmentów dzieł Hilarego. Choć żadne z pism Biskupa nie stanowi osobnego wywodu na temat symbolicznego znaczenia zwierząt, mimo wszystko wydaje się uzasadnione ze względu na bogactwo odwołań do świata zwierząt zastosowanie nazwy „bestiariusz” z dopowiedzeniem „niewiary”, co jednocześnie wskaże nam główny kierunek myśli Hilarego. Spośród rozlicznych stworzeń jedynie kilka zostało wybranych, by na ich przykładzie ukazać bogactwo hilariańskiej myśli na temat ludzi oddalonych od Boga⁴⁸.

Biskup z Poitiers opisuje taktykę i sposób działania niewierzących w Chrystusa, stara się uwrażliwić wierzących na zagrożenia płynące z kontaktu z nimi. Czyni to barwnie i obrazowo, by dobitnie uzmysłowić niebezpieczeństwo. Odwołując się do świata zwierząt, Hilary skupia się przede wszystkim na charakterystyce działania przeciwników Kościoła. Rozmyślnie wybiera świat zwierząt, ponieważ – jak twierdzi – dają nam one alegoryczne pouczenie⁴⁹. Posługuje się symbolami, które mają ukazać naturę ataków ze strony wrogości.

1. Lisy. W *Komentarzu do Ewangelii św. Mateusza* Hilary pisze: „Lis jest zwierzęciem podstępny, kryjącym się w norach blisko domów i napadającym na drób”⁵⁰, a następnie wyjaśnia kogo opisywane zwierzę symbolizuje: „lisy oznaczają fałszywych proroków”⁵¹. Podobnie jak lisy kopią jamy poza obrębem domostw, tak też ludzie oddaleni od Boga szukają schronienia poza Kościołem. Biskup z Poitiers dostrzega jeszcze jedną analogię. Mianowicie, jak lisy niszczą uprawy, tak fałszywi prorocy niszczą wspólnotę Chrystusową. Podobnie też jak zwierzęta te kopią nory, tak przeciwnicy prawdziwej wiary chcą mieć dostęp do serc wierzących poprzez zasiewanie w nich wątpliwości i złudnej nadziei. Hilary zauważa:

„Lisy niszczą winnicę Oblubieńca. A kiedy Syn Człowieczy nigdzie nie skłania głowy, one w sercach bezbożnych wykopały sobie jamy. Nie ma zaś wątpliwości, że w nich [tj. w lisach] wyrażane są niegodziwości demonów”⁵².

Porównując fałszywych proroków do lisów, Biskup z Poitiers stara się ukazać ich naturę, by ostrzec wiernych przed tym typem ludzi. Z pewnością

⁴⁸ Zarówno problem ludzi oddalonych od Boga, jak i zagadnienie świata zwierząt w dziełach Hilarego z Poitiers dotychczas nie doczekał się osobnego opracowania.

⁴⁹ Por. Hilarius Pictaviensis, *Tractatus super Ps.* 140, 9, CSEL 22, 795: „creaturarum genera electa sunt, quae [...], parabolicam tamen, sive, ut Apostolus ait, allegorumenam nobis doctrinam ita commemorata praeberent”.

⁵⁰ Tenże, *Commentarius in Matthaum* 7, 10, Sch 254, 188-190, PSP 63, 78-79.

⁵¹ Tamże.

⁵² Tenże, *Tractatus super Ps.* 62, 11, CSEL 22, 222-223: „Vineam sponsi exterminant vulpes, et foveam sibi filio hominis caput suum nusquam reclinante in impiorum cordibus condiderunt: et daemonum in his significatas esse nequitas non dubium est”.

nory zamieszkiwane przez chytre zwierzęta symbolizują ciemny i ciasny umysł przeciwników Kościoła⁵³. Ponieważ pozbawieni są światła Bożego, kroczą w ciemnościach⁵⁴, żyją w nocy niewiedzy⁵⁵. Natura przebiegłego lisa ma również w zamyśle Hilarego charakteryzować ich nauczanie, które jest niepewne i dwuznaczne. Miejsce zaś zamieszkania lisa – jama – ukazuje, że są oni niezauważalni, kryją się w zakamarkach i ciemnościach, by niepostrzeżenie przeprowadzać atak na wiernych Kościoła⁵⁶.

2. Kruki. Miano ptaków Hilary przede wszystkim odnosi do świętych. Ptaki niebiańskie (*volucres coeli*)⁵⁷ w jego zamyśle oznaczają każdego człowieka, który porzucił ten świat wraz z jego przyjemnościami. Wyrwawszy się z sidła ziemskich dążą do niebiańskiej siedziby i duchowego poznania⁵⁸. Oderwali się od przywiązania do spraw światowych i chronią się na drzewie wiary⁵⁹. Ptakami również nazywani są grzesznicy, którzy swoim postępowaniem zachęcają pobożnych do porzucenia Boskiej nauki i oddania się na służbę grzechu. Biskup z Poitiers wobec takich ludzi zawęża znaczenie terminu ptaki do jednego gatunku – kruka (*corvus*). Jego zdaniem ptak ten najlepiej oddaje naturę grzeszników, „która jest tępa, niegodziwa, beztroska i pozbawiona poznania Boga”⁶⁰. Na temat kruków Hilary pisze, wspominając fragment dotyczący Arki Noego:

„Pamiętamy, że kruk stał się symbolem grzesznika, ponieważ wypuszczony z Arki nie wrócił. [...] Ponieważ Arka była obrazem Kościoła, ten zatem, który nie może spocząć gdzie indziej, Kościół jednak opuszcza, staje się obrazem grzesznika. Chociaż na świecie ma odpocznienie jedynie w Kościele, woli jednak zatrzymać się wśród próżnych spraw świata”⁶¹.

Ludzie, którzy wpisują się w tę charakterystykę, zdaniem Biskupa z Poitiers, należą do pokolenia kruków (*pulli corvorum*), ponieważ oddali się sprawom światowym, stali się ludźmi bezwstydnymi, nieobyczajnymi, nieczystymi

⁵³ Por. tenże, *De Trinitate* 5, 18, CCL 62, 167-169, PSP 64, 153.

⁵⁴ Por. tenże, *Tractatus super Ps.* 119, 3, CSEL 22, 545-546; 119, 22, CSEL 22, 558.

⁵⁵ Por. tamże 61, 2, CSEL 22, 208-210.

⁵⁶ Por. tamże 64, 10, CSEL 22, 241-242; 61, 2, CSEL 22, 208-210.

⁵⁷ Por. tamże 118, 18, CSEL 22, 485; tenże, *Commentarius in Matthaem* 7, 10, Sch 254, 188-190, PSP 63, 78-79; 13, 4, Sch 254, 296-298, PSP 63, 115.

⁵⁸ Por. tenże, *Tractatus super Ps.* 118, 18, CSEL 22, 485.

⁵⁹ Tenże, *Commentarius in Matthaem* 13, 4, Sch 254, 296-298, PSP 63, 115.

⁶⁰ Tenże, *Tractatus super Ps.* 146, 10, CSEL 22, 851-852: „quorum natura hebes, improba, improvida, nulla Dei cognitione”.

⁶¹ Tamże 146, 12, CSEL 22, 852-853: „Corvum in formam peccatoris constitutum esse tum, cum ex arca emissus non rediit, meminimus. [...] Cum enim illic arca Ecclesiae formam habuerit, is qui Ecclesiam cum numquam alibi posset consistere derelinquit, peccatoris in eo exemplum est constitutum, qui cum nullam aliam praeter quam Ecclesiae requiem habeat in saeculo, mavult tamen in inanibus saeculi demorari”.

i żądnymi krwi. Oddaleni od Boga przez grzech szamocą się jak ptak złapany w sidła, znajdują się w chaszczech błędów i bezbożnych twierdzeń, odznaczają się niewiedzą i trwogą⁶². Grzesznicy bywają także utożsamiani przez Hilarego z poganami, którzy miotani są gwałtownym podmuchaem wiatru, to znaczy wiatrem i podmuchaem diabła (*aurarum turbine, id est, diaboli spiritu flatuque vexatae*) oraz szalejącej zawieruchy niegodziwości świata⁶³. Zdaniem Hilarego, chociaż w pewnej mierze należy się obawiać grzeszników i pogan ze względu na ich tryb życia, to jednak nie należy ich traktować poważnie. Nauka bowiem pogan jest dla Biskupa zbyt głupia i prostacka, by brać ją w ogóle pod uwagę⁶⁴.

3. Bydło. W stosunku do pogan Biskup z Poitiers używa również innego określenia – bydło:

„Ponieważ ludzie przez bezbożną niewiedzę tępej natury, nazwani zostali bydłem, a pokarm ich określony jako siano”⁶⁵.

W swoim uzasadnieniu podkreśla przede wszystkim bezbożność pogan, jak też niewiarę, brak wiedzy i głupotę. Właściwością bowiem zwierząt jest brak rozumu, stąd charakteryzuje je, zdaniem Hilarego, ignorancja i niezajomość Boga⁶⁶. Paganie, podobnie jak bydła, nie są w stanie zrozumieć Bożych tajemnic⁶⁷, a jeśli już dążą do ich zrozumienia, czynią to bezmyślnie. Pozbawieni są głębszej refleksji w przyjmowaniu duchowych prawd⁶⁸. Przede wszystkim jednak odczuwają wstręt do poznawania Boga⁶⁹. Krytykują oni Pismo Święte, ponieważ go nie rozumieją. Twierdzą, że nie ma w nim nic doskonałego i zrozumiałego. Według Hilarego rozprawiają o sprawach, których z powodu swojej tępoty nie są w stanie pojąć. Za naukowe zaś i uczone uznają jedynie własne poglądy⁷⁰. Z braku wiedzy odrzucają i wyśmiewają mękę Pańską⁷¹. Paganie podobni są do bydła nie tylko w bezrozumnym pojmowaniu prawd wiary, lecz również w samym trybie życia, które nazywane jest wprost zwierzęcym⁷². Postępują jak bezrozumne bydła, które

⁶² Por. tamże 61, 2, CSEL 22, 208-210.

⁶³ Por. tenże, *Commentarius in Matthaem* 13, 4, Sch 254, 296-298, PSP 63, 115.

⁶⁴ Por. tenże, *De Trinitate* 1, 4, CCL 62, 3-4, PSP 64, 60.

⁶⁵ Tenże, *Tractatus super Ps.* 140, 9, CSEL 22, 795: „quia per hebetis naturae irreligiosam ignorantem pecora sunt dicta, cibus quoque eorum significatus in foeno”.

⁶⁶ Por. tenże, *De Trinitate* 8, 30, CCL 62A, 341-342, PSP 64, 250-251; tenże, *Tractatus super Ps.* 146, 12, CSEL 22, 852-853.

⁶⁷ Por. tenże, *Tractatus super Ps.* 67, 10-11, CSEL 22, 285-286; 118, 1, CSEL 22, 411.

⁶⁸ Por. tenże, *Commentarius in Matthaem* 6, 1, Sch 254, 170, PSP 63, 72.

⁶⁹ Por. tenże, *Tractatus super Ps.* 1, 7, CSEL 22, 23-24.

⁷⁰ Por. tamże 118, 1, CSEL 22, 411.

⁷¹ Por. tenże, *Commentarius in Matthaem* 6, 1, Sch 254, 170, PSP 63, 72.

⁷² Por. tenże, *Tractatus super Ps.* 67, 10-11, CSEL 22, 285-286.

„pozbawione rozeznania, rady i opatrności, same nie wiedzą, co robią działając pod wpływem bezrozumnej chęci. Pędzą ku czemuś na oślep nieopanowanym impetem”⁷³.

Poganie pozbawieni są refleksji nad własnymi czynami. Ulegają impulsom, żyją nieobyczajnie, nie są świadomi swojego postępowania. Bez rady, wiedzy oraz wiary poddają się wszystkim pragnieniom, które oddalają ich od poznania prawdziwego Boga.

4. Węże i żmije. W opisie ludzi oddalonych przez niewiarę od Boga Hilary najczęściej sięga po symbol węża. W charakterystyce jego zachowań powołuje się na starożytnych autorów, których jednak imion nie wymienia⁷⁴. Miano żmii Hilary stosuje przede wszystkim wobec heretyków⁷⁵. Odwołując się do Księgi Rodzaju, stwierdza, że szatan przyjął postać węża⁷⁶. Bardziej jednak skupia się na symbolicznym znaczeniu węża. Podkreśla przez to zwodniczy i podstępny wpływ diabła, stanowiący – jak wąż dla człowieka – realne zagrożenie.

Ludzie, którzy oddali się pod panowanie diabła – węża, nie należą już do pokolenia Abrahama, lecz do diabelskiego potomstwa (*filiu viperarum sunt*)⁷⁷ i określani są mianem plemienia żmijowego (*natio viperarum*⁷⁸, *serpentes et viperina generatio*⁷⁹). Choć za ojca mają diabła, raczej jednak znajdują się pod jego jarzmem, żyją w niewoli grzechu⁸⁰. Do żmii porównani są ludzie pozbawieni wiary⁸¹. Nie ufają Bogu i nie poddają się Jego woli, nie są również posłuszni Ewangelii⁸². Odrzucają Jednorodzonego i wiarę w Niego, gardzą odpuszczeniem grzechów i zbawczą misją Chrystusa⁸³. Nie ograniczają się jednak do zwalczania nauki Kościoła, lecz pragną pozbawić wierzących życia⁸⁴. Dlatego, określani jako heretyckie żmije (*haeretici serpentes*)⁸⁵, uznawani są przez Hilarego za wrogów wyznawanej wiary⁸⁶.

Biskup z Poitiers, powołując się na symbol węża, niejednokrotnie stosuje skrót myślowy. Pisząc bowiem o zachowaniu węża i jego przymiotach, daje

⁷³ Tenże, *De Trinitate* 9, 59, CCL 62, 437-439, PSP 63, 308.

⁷⁴ Por. tenże, *Commentarius in Matthaem* 10, 11, Sch 254, 228-230, PSP 63, 92.

⁷⁵ Por. tamże 6, 2, Sch 254, 172, PSP 63, 72-73.

⁷⁶ Por. tenże, *Tractatus super Ps.* 57, 3, CSEL 22, 176-177.

⁷⁷ Por. tamże 52, 19, CSEL 22, 132; tenże, *De Trinitate* 5, 15, CCL 62, 164-165, PSP 64, 151.

⁷⁸ Por. tenże, *Tractatus super Ps.* 53, 8, CSEL 22, 140-141; 56, 4, CSEL 22, 170-171; 57, 3, CSEL 22, 176-177; tenże, *De Trinitate* 5, 15, CCL 62, 164-165, PSP 64, 151.

⁷⁹ Por. tenże, *Commentarius in Matthaem* 24, 9, Sch 258, 174-176, PSP 63, 169.

⁸⁰ Por. tenże, *Tractatus super Ps.* 52, 19, CSEL 22, 132.

⁸¹ Por. tenże, *De Trinitate* 5, 15, CCL 62, 164-165, PSP 64, 151.

⁸² Por. tenże, *Tractatus super Ps.* 57, 3, CSEL 22, 176-177.

⁸³ Por. tamże 56, 4, CSEL 22, 170-171; tenże, *De Trinitate* 9, 35, CCL 62A, 408-409, PSP 64, 290.

⁸⁴ Por. tenże, *Tractatus super Ps.* 53, 8, CSEL 22, 140-141.

⁸⁵ Por. tenże, *De Trinitate* 8, 40, CCL 62, 353-354, PSP 64, 257.

⁸⁶ Por. tamże 5, 15, CCL 62, 164-165, PSP 64, 151.

jednocześnie do zrozumienia, że ma na myśli heretyków. Niekiedy łączy obie płaszczyzny, tworząc krótkie wyrażenia dotyczące bezbożnej nauki. Widoczne jest to chociażby w wyrażeniu: „natchniony żmijowym błędem (*vipereo inspiratus errore*)”⁸⁷, czy też „heretyk przynoszący zarazę (*pestifer haereticus*)”⁸⁸. Te skróty myślowe ukazują przede wszystkim wielkie niebezpieczeństwo, które niesie ze sobą heretyk i jego nauka, czasem doprowadzające do choroby duszy, a nawet jej zguby. Zagrożeniem jest sam charakter heretyków. Zdaniem Hilarego niosą oni w sobie nienawiść⁸⁹, przynoszą zgubę i zło⁹⁰, nastawieni są nieprzyjaźnie wobec Kościoła⁹¹.

Heretykom Biskup z Poitiers przypisuje złość i szaleństwo, podobnie do żmii, która rozdrażniona rzuca się i miota, starając się zadać śmiertelne ukąszenie. Jego zdaniem ludzie oddani herezji pozbawieni są rozumu na skutek zaciekłości⁹². Szaleją niby wąż⁹³. Poprzez trwanie w błędzie ich umysł jest ciasny i ograniczony⁹⁴. Hilary wielokrotnie wskazuje na działanie heretyków poddyktowane złością, a nawet szaleństwem. Takie postępowanie wyłącza udział rozumu, który jest unikalną właściwością istoty ludzkiej i wyróżnia ją spośród innych istot żywych. Działanie więc pozbawione rozumu, czyli bezrozumne, upodabnia heretyków do zwierząt, a w tym przypadku konkretnie do węża. Szaleństwo (*furor haereticorum*⁹⁵, *furentes*⁹⁶, *homines vesani*⁹⁷, *debaecchantes*⁹⁸) zatem jest główną cechą ludzi oddanych herezji.

Szaleństwem ogarnięte jest również nauczanie heretyków, określane jako żmijowe⁹⁹:

„Ludzie, których cechuje umysł przewrotny, kierują się fałszywym wyznaniem, także złudną nadzieją, posługują się żmijowymi sformułowaniami, narzucając nam obowiązek sprzeciwiania się im”¹⁰⁰.

⁸⁷ Tamże 9, 35, CCL 62A, 408-409, PSP 64, 290.

⁸⁸ Tamże 5, 15, CCL 62, 164-165, PSP 64, 151.

⁸⁹ Por. tenże, *Commentarius in Matthaeum* 10, 18, SCh 254, 236-238, PSP 63, 94; tenże, *Tractatus super Ps.* 118, 13, CSEL 22, 464-465.

⁹⁰ Por. tenże, *De Trinitate* 5, 15, CCL 62, 164-165, PSP 64, 151; 7, 23, CCL 62, 286-288, PSP 64, 218; tenże, *Tractatus super Ps.* 118, 6, CSEL 22, 490-491.

⁹¹ Por. tenże, *Tractatus super Ps.* 118, 10, CSEL 22, 512.

⁹² Por. tenże, *De Trinitate* 8, 3, CCL 62A, 314-316, PSP 64, 235.

⁹³ Por. tenże, *Tractatus super Ps.* 57, 3, CSEL 22, 176-177.

⁹⁴ Por. tenże, *De Trinitate* 9, 35, CCL 62A, 408-409, PSP 64, 290.

⁹⁵ Por. tamże 7, 6, CCL 62, 265-266, PSP 64, 205; tenże, *Commentarius in Matthaeum* 10, 11, SCh 254, 228-230, PSP 63, 228-230.

⁹⁶ Por. tenże, *De Trinitate* 7, 4, CCL 62, 262-264, PSP 64, 262-264.

⁹⁷ Por. tenże, *Commentarius in Matthaeum* 10, 11, SCh 254, 228-230, PSP 63, 92; tenże, *De Trinitate* 7, 23, CCL 62, 286-288, PSP 64, 286-288; 8, 1, CCL 62A, 311-313, PSP 64, 233-234.

⁹⁸ Por. tenże, *De Trinitate* 4, 7, CCL 62, 106, PSP 64, 106.

⁹⁹ Por. tamże 5, 2, CCL 62, 152-153, PSP 64, 144.

¹⁰⁰ Tamże 8, 2, CCL 62A, 313-314, PSP 64, 234.

Stosując ponownie skrót myślowy, Hilary zauważa, że heretycy posiadają „wibrujące i syczące, rozdwojone języki”¹⁰¹. Ich poglądy są zuchwałe i pozbawione logiki oraz nasycone kłamstwem¹⁰². Przede wszystkim jednak – jak żmijowy jad – niosą ze sobą śmierć¹⁰³, ponieważ ich twierdzenia zwracają się przeciwko prawdziwej wierze¹⁰⁴. Heretycy wraz ze żmijowym nauczaniem niosą śmiertelnośc zarazę, wprowadzają w duszę wierzącego chorobę błędu, która szkodzi mu bardziej niż ukąszenie węża¹⁰⁵. Z tego powodu Hilary widzi w kontakcie z nimi niebezpieczeństwo dla wiernych Chrystusa¹⁰⁶, a wszelkie próby dyskusji uznaje za pozbawione sensu. Ponieważ – jak zauważa Biskup – podobni są do

„żmii głuchej i zatykającej sobie swoje uszy, która nie słyszy głosu zaklinaczy, ani nie reaguje na lek sporządzony przez mędrca. [...] jej uszy są tak ukryte, że w zasadzie nie chwytają dźwięków”¹⁰⁷.

Porównując heretyków do węży, Biskup z Poitiers wskazuje na sposób ich działania. Rozróżnia przy tym dwa sposoby postępowania – otwarty atak oraz podstępne zwodzenie – obydwa odnosi do zachowania żmii. Pierwsza metoda działalności heretyków opiera się na słownych zaczepkach.

„Wyostrzyli swoje języki jak węże, jad żmijowy pod ich wargami”¹⁰⁸.

Napadają nieustannie z nienawiścią, zatrutymi ustami wypowiadają oszczerstwa¹⁰⁹. Gorsze jednak i bardziej niebezpieczne zdaniem Hilarego jest skryte działanie heretyków. Jak zauważa:

„Swoim złośliwym działaniem szaleją pod pozorem dobrej woli. I trudno się ustrzec przed takimi, którzy pod pozorem braci są nieprzyjaciółmi, pod pozorem przyjaciół – wrogami, pod postacią synów – ojczobójcami”¹¹⁰.

Ich podstęp skierowany jest przede wszystkim wobec ludzi prostych i niewykształconych, którzy nie znają dobrze Pisma Świętego i bardzo łatwo moż-

¹⁰¹ Tamże 8, 40, CCL 62A, 353-354, PSP 64, 257.

¹⁰² Por. tenże, *Tractatus super Ps. 57, 3*, CSEL 22, 176-177; 118, 5, CSEL 22, 453-454; tenże, *De Trinitate* 5, 2, CCL 62, 152-153, PSP 64, 144; 6, 1, CCL 62, 196, PSP 64, 167; 8, 2, CCL 62A, 313-314, PSP 64, 234-235.

¹⁰³ Por. tenże, *De Trinitate* 4, 7, CCL 62, 106, PSP 64, 106; 8, 2, CCL 62A, 313-314, PSP 64, 234.

¹⁰⁴ Por. tamże 8, 2, CCL 62A, 313-314, PSP 64, 234.

¹⁰⁵ Por. tamże 6, 1, CCL 62, 196, PSP 64, 167.

¹⁰⁶ Por. tamże 5, 2, CCL 62, 152-153, PSP 64, 144.

¹⁰⁷ Tenże, *Tractatus super Ps. 57, 3*, CSEL 22, 176-177: „sicut aspidis surdae et obturantis aures suas: quae non exaudiet vocem incantantium, medicamenti medicati a sapiente. [...] cui aures per se ut surdae sint obstruuntur: vocemque incantantis non audit”.

¹⁰⁸ Tamże 139, 4, CSEL 22, 779-780: „Acuerunt linguas suas sicut serpentes: venenum aspidum sub labiis eorum”.

¹⁰⁹ Por. tamże.

¹¹⁰ Tamże 118, 10, CSEL 22, 512: „sub specie bonae voluntatis malitiae operatione desaeviens. Et difficile est cavere a talibus, qui sub nomine fratrum inimici sunt, sub nomine amicorum hostes sunt, sub filiorum specie parricidae sunt”.

na wprowadzić ich w błąd¹¹¹. Heretycy pod pozorem pobożności podważają istotę wiary, a pod pozorem nadziei życia wiecznego, wprowadzają śmierć¹¹². Ich główną metodą działania jest udawanie¹¹³ i zachowywanie pozorów¹¹⁴, co ułatwia przebicie się nawet do najwytrwalszych w wierze. Przede wszystkim w sposób powabny okłamują swoich słuchaczy¹¹⁵, a słodycz ich nauczania zakrywa całą gorycz bezbożności, co ma zmylić wierzącego. Umyślnie udzielają rad, które niosą ze sobą zgubę i śmierć¹¹⁶. Pod pozorem dobrego słowa kuszą wierzącego do grzechu, ciągnąc go w otchłań i ciemność duchową, a w czasie rozmowy starają się podważać jego dobre obyczaje¹¹⁷.

„Najpierw bowiem podsuwają terminy prawdziwe, żeby potem ukradkiem wprowadzić zło fałszu. W ich ustach pojawia się dobroć, żeby z serca wypęzło zło”¹¹⁸.

Hilary również pokazuje, jak przebiegłe sztuczki stosują heretycy. Wpierw udają pobożność, by zyskać zaufanie wierzącego, następnie starają się wyrzucić na nim dobre wrażenie i zjednać sobie swoją roztropnością i logicznym myśleniem, tak, by w końcu odwieść wierzącego od nauki Kościoła¹¹⁹. Biskup z Poitiers wyraźnie więc wskazuje na przymioty węża – heretyka: ukrywa się, czyha i kąsa. Głównymi jego cechami są: zwodniczość (bo czyha) oraz kłamstwo (bo się ukrywa). „Właściwa mu jest przebiegłość”¹²⁰. Stosowane przez Hilarego określenia wyrażają niebezpieczeństwo, płynące ze strony heretyków. Określenia te mają z pewnością znaczenie symboliczne.

III. WIERZĄCY WOBEC LUDZI ODDALONYCH OD BOGA

Biskup z Poitiers, opisując ludzi oddalonych od Boga, wskazuje na potrzebę przeciwstawiania się im, by zachować czystość wiary i nauki Kościoła. Wypływa to przede wszystkim z czasów, w których żył i tworzył. Główne zagrożenie widział w działalności heretyckiej¹²¹, zwodniczej i zgubnej dla wie-

¹¹¹ Por. tenże, *De Trinitate* 5, 32, CCL 62, 184-186, PSP 64, 162; 9, 5, CCL 62A, 375-376, PSP 64, 271; tenże, *Commentarius in Matthaicum* 10, 9, SCh 254, 226, PSP 63, 91.

¹¹² Por. tenże, *Tractatus super Ps.* 119, 10, CSEL 22, 550-551; tenże, *De Trinitate* 6, 4, CCL 62, 198-199, PSP 64, 168; 8, 2, CCL 62A, 313-314, PSP 64, 234.

¹¹³ Por. tenże, *De Trinitate* 6, 42, CCL 62, 246-247, PSP 64, 194.

¹¹⁴ Por. tamże 4, 7, CCL 62, 106, PSP 64, 119.

¹¹⁵ Por. tenże, *Commentarius in Matthaicum* 10, 9, SCh 254, 226, PSP 63, 91; tenże, *De Trinitate* 5, 2, CCL 62, 152-153, PSP 64, 143.

¹¹⁶ Por. tenże, *Tractatus super Ps.* 61, 3, CSEL 22, 210-211.

¹¹⁷ Por. tamże 118, 7, CSEL 22, 498-499; 119, 9, CSEL 22, 549-550.

¹¹⁸ Tenże, *De Trinitate* 6, 7, CCL 62, 202, PSP 64, 170.

¹¹⁹ Por. tamże 7, 1, CCL 62, 259, PSP 64, 201.

¹²⁰ Tenże, *Tractatus super Ps.* 118, 8, CSEL 22, 363-364: „Est enim eius propria calliditas”.

¹²¹ Hilary, pisząc o heretykach, miał głównie na myśli arian, przeciwko którym napisał dzieło *O Trójcy Świętej*. Por. T. Kołosowski, *Święty Hilary z Poitiers w sporze o Tróję Świętą*, w: Św. Hilary z Poitiers, *O Trójcy Świętej*, tłum. E. Stanula, PSP 64, Warszawa 2005, 38.

rzących. Oprócz charakterystyki wrogów Kościoła, podaje sposoby na ustrzeżenie się błędu herezji. Hilary kładzie nacisk zarówno na pogłębianie wiedzy dotyczącej prawd wiary, jak również na rozwój duchowy człowieka. Widzi także pozytywny aspekt obrony ortodoksyjnej nauki.

„Mimo ich sprzeciwu i chociaż na wszelki sposób przeszkadzają, dusza wytrwale ćwiczy się w pełnieniu nakazów Bożych”¹²².

Wiara zatem najszybciej wzrasta i rozwija się wśród ataków, przez co staje się główną bronią człowieka, którą odpycha on ataki złych duchów i ich sług¹²³. Umocniony zaś w wierze człowiek swoim słowem „dręczy, rozszarpuje, pali. Niewidzialne dla nas i niezrozumiałe istoty słowem zostają poskramiane, karane i wypędzane”¹²⁴. Koniecznym elementem w kontakcie z ludźmi oddalonymi od Boga jest również modlitwa. Biskup z Poitiers zauważa, że ma ona szczególną moc, gdy zanoszona jest „wśród dzikich zwierząt”¹²⁵. Wyraża zaufanie do Boga i oczekiwanie na Jego pomoc¹²⁶. Istotne jest ponadto pragnienie, by w świecie zapanował Boży pokój. Dlatego wierzący powinien głosić Dobrą Nowinę¹²⁷, dążyć do przemieniania świata zwierząt w świat dzieci Bożych¹²⁸. Jak bowiem zauważa Hilary:

„Gdy Chrystus Pan jest głoszony, wszystko milknie”¹²⁹.

Hilary, chociaż pod symbolem niebezpiecznych zwierząt przedstawia ludzi oddalonych od Boga, nie potępia ich. W jego radach dotyczących sposobu postępowania wobec ludzi oddalonych od Boga przebijają się niekiedy łagodność i zrozumienie.

„W każdej zatem krzywdzie, którą cierpimy, kto inny ją zadaje, a kto inny do niej pobudza. I nie dla siebie działa, ktokolwiek robi coś pod naporem wzburzonej woli. Nie należy więc się gniewać na tych, przez których cokolwiek znosimy, lecz ilekroć przez zniewagi jesteśmy pobudzani do gniewu, ilekroć przez obelgi jesteśmy podjudzani do kłótni, ilekroć przez grabieże i kradzieże jesteśmy popędzani do smutku i bezbożnego narzekania na poniesioną szkodę [...], należy rozpoznać tego wroga, przez którego te powabne czyny i słowa są podsuwane. I nie trzeba się gniewać na ludzi, którzy są wykonawcami cudzej zachęty, lecz należy bardziej litować się nad nimi, że stali się wstrętny-

¹²² Hilarius Pictaviensis, *Tractatus super Ps.* 118, 20, CSEL 22, 390: „Obstreptibus illis videlicet, et totis poenarum armis inhibentibus, in exercitationibus iustificationum Dei spiritus perseverat”.

¹²³ Por. tamże 118, 5, CSEL 22, 453-454.

¹²⁴ Tamże 64, 10, CSEL 22, 241-242: „cum credentium verbis torquentur, laniantur, uruntur, et invisibiles nobis atque incomprehensibiles naturae verbo continentur, puniuntur, abiguntur”.

¹²⁵ Tenże, *Commentarius in Matthaicum* 5, 1, SCh 254, 150, PSP 63, 65.

¹²⁶ Por. tenże, *Tractatus super Ps.* 120, 15, CSEL 22, 568-569.

¹²⁷ Por. tamże 118, 1, CSEL 22, 535-536.

¹²⁸ Por. tamże 118, 2, CSEL 22, 457.

¹²⁹ Tamże 64, 10, CSEL 22, 241-242: „Domino Christo praedicato, silere omnia”.

mi pośrednikami niegodziwego dzieła, naczyniami diabła, sługami Szatana, pociskami łupieżców, najemnikami cudzego wojska i niegodziwości¹³⁰.

Dlatego Hilary zaleca, by przede wszystkim modlić się za ludzi trwających w niewoli herezji i grzechu, by powrócili na łono Kościoła i cieszyli się życiem wiecznym. Sami ludzie są narzędziami złych duchów, dlatego należy zabiegać o ich zbawienie, zanosząc prośby do Boga.

Hilary z Poitiers w swoich dziełach zawarł całe bogactwo wskazówek zarówno dotyczących życia wewnętrznego, jak również zagrożeń płynących ze strony przeciwników Kościoła. Można zauważyć jego troskę o duchowy rozwój wierzącego i właściwe poznanie prawd wiary. Jako duszpasterz i egzegeta angażuje się w polemikę z rozszerzającym się w jego czasach arianizmem, a jednocześnie pragnie uchronić wiernych przed błędami herezji. Stara się przestrzec przed ludźmi, którzy niosą ze sobą niebezpieczeństwo skażenia wiary. Ponieważ ludzie oddaleni od Boga są narzędziem złych duchów, stanowią realne zagrożenie dla Kościoła. W ich charakterystyce Hilary odwołuje się do alegorycznej interpretacji Pisma Świętego i porównuje takich ludzi do zwierząt, tworząc w pewnym sensie „bestiariusz niewiary”. Biskup z Poitiers wymienia katalog zwierząt i nadaje im symboliczne znaczenie, by ukazać naturę ataków ze strony ludzi oddalonych przez niewiarę od Boga. W tym alegorycznym świecie zwierząt można odnaleźć między innymi lisy, oznaczające fałszywych proroków, którzy swoje mieszkanie posiadają poza obrębem Kościoła. Ciemne nory zaś wskazują na ich ciasny i pozbawiony wiedzy umysł. Natura lisów ukazuje ich przebiegłość i niszczyielską działalność. Z kolei kruki są obrazem grzeszników, którzy swoim postępowaniem zachęcają wierzących do porzucenia Boskiej nauki. Oddając się grzechowi, jak ptaki szamocą się w sidłach błędu. Poganom Hilary przypisuje symbol bydła ze względu na ich ignorancję i niezajomość Boga. Postępują oni bezrozumnie, żyją nieobyczajnie i ulegają impulsom zachcianek. Najczęściej jednak Biskup z Poitiers sięga po symbol węża, odnosząc go przede wszystkim do heretyków, którzy odrzucają wiarę w Jednorodzonego i gardzą nauką Kościoła. Heretycy, podobnie jak wąż,

¹³⁰ Tamże 128, 4, CSEL 22, 639-640: „In omni igitur quam perpetimur iniuria, alterius opus, alterius instinctus est: et non sibi efficit, quisquis aliquid per turbulentae voluntatis impetum gerit. Non ergo his irascendum est, a quibus aliqua perpetimur, sed quotiens per contumelias ad iracundiam provocamur, quotiens per convicia ad lites excitamur, quotiens ad dolorem ac impiam damni querelam per rapinas et furta compellimur [...]; agnoscendus est hostis ille, per quem haec operum ac dictorum incentiva praebentur. Neque irascendum est hominibus alienae instigationis operariis: sed potius in his detestandi officii intercessio foeda miseranda est, quod sint vasa diaboli, satanae ministerium, et latrocinantium tela, et alienae militiae ac nequitiae portitores”. Por. tamże 121, 6, CSEL 22, 573-574.

albo atakują otwarcie, albo też działają skrycie. Zwodzą najczęściej ludzi prostych i niewykształconych. Pod pozorem pobożności, podważają istotę wiary, wprowadzają do duszy śmiertelny jad błędu. Hilary, ukazując niebezpieczeństwo płynące ze strony ludzi oddalonych od Boga, udziela jednak wiele wskazówek pomocnych dla wierzących. Z jednej strony kładzie nacisk na pogłębianie wiedzy dotyczącej prawd wiary i rozwój duchowy, z drugiej zaś na działalność misyjną wierzących. Głoszenie Ewangelii, zdaniem Biskupa, ma przemienić świat zwierząt w rzeczywistość wypełnioną miłością Boga.

„BESTIARY OF DISBELIEF”. NON-BELIEVER PEOPLE
IN HILARY’S OF POITIERS TEACHING

(Summary)

Bishop of Poitiers, referring to the allegorical interpretation of Scripture, makes the characteristics of people away from God through unbelief. Comparing them to beasts, Hilary creates a unique „bestiary of disbelief”. Bishop of Poitiers shows the catalogue of beasts and gives them a symbolic significance which reveals the nature of opponents of the Church. In the allegorical world of beasts many animals can be found: foxes mean false prophets, ravens – sinners and cattle as a symbol of heathen. In general Bishop of Poitiers indicates symbol of serpent as heretics who reject the gift of faith in Christ and contempt the doctrine of the Church. In Hilary’s works a lot of helpful directions for believers are given. Bishop focuses on gaining spiritual knowledge and proclamation of the Gospel.

Słowa kluczowe: Hilary z Poitiers, Traktat na temat Psalmów, wiara, egzegeza alegoryczna, niewiara, grzesznicy, heretycy.

Key words: Hilary of Poitiers, Expositions of the Psalms, belief, allegorical exegesis, unbelief, sinners, heretics.

